

ISTORIE

Liviu Cîmpeanu (n. 1984) a absolvit Facultatea de Istorie și Filozofie (licență, masterat, doctorat) a Universității „Babeș-Bolyai“ din Cluj-Napoca. Din martie 2016 este cercetător științific III la Academia Română – Institutul de Cercetări Socio-Umane din Sibiu. A publicat peste 60 de studii și articole științifice de istorie românească și sud-est europeană (sec. XV–XVII) și are colaborări științifice cu Universitatea din București, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga“ din București și Universitatea „Babeș-Bolyai“ din Cluj-Napoca. În 2022 a publicat la Humanitas *Cruciadă împotriva lui Ștefan cel Mare: Codrii Cosminului, 1497*, volum a cărui parte finală se bazează pe cercetarea și documentele din cartea de față.

LIVIU CÎMPEANU

JURNALUL
DE CAMPANIE AL
CAVALERILOR
TEUTONI
—— 1497 ——
MOLDOVA, POLONIA
ȘI ORDINUL TEUTON
LA SFÂRȘITUL DOMNIEI
LUI ȘTEFAN CEL MARE

Cuvânt înainte
de Șerban Papacostea

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Andrei Pogăciaș
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Dragoș Dumitrescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Tipografia Lidana – Suceava

© HUMANITAS, 2023

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Cîmpeanu, Liviu
Jurnalul de campanie al cavalerilor teutoni, 1497:
Moldova, Polonia și Ordinul Teuton la sfârșitul
domniei lui Ștefan cel Mare / Liviu Cîmpeanu. –
București: Humanitas, 2023
Conține bibliografie
ISBN 978-973-50-7753-2
94

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

CUPRINS

Cuvânt înainte de Șerban Papacostea	7
I. Manuscrisele de la Berlin	11
II. Liborius Nacker, <i>Jurnal De Campanie</i> – 1497. Studiu introductiv	15
III. Cavalerii teutoni și campania militară a regelui Jan Olbracht în Moldova, în vara–toamna anului 1497	29
IV. Ștefan cel Mare și legăturile sale cu Polonia și Imperiul Otoman în perioada 1485–1497, după <i>Jurnalul de campanie</i> scris de Liborius Nacker.	66
V. Liborius Nacker, <i>Jurnal de campanie</i> – 1497: Varianta A (germană–latină).	83
VI. Liborius Nacker, <i>Jurnal de campanie</i> – 1497: Varianta B (germană).	120
VII. Liborius Nacker, <i>Jurnal de campanie</i> – 1497: Traducere <i>apud</i> varianta B.	159
Facsimile	205
Anexa I: Diplomatar	215
Anexa II: Documente relative la campania militară a cavalerilor teutoni în Polonia și Moldova, în vara–toamna anului 1497	224

Anexa III: Cronici teutone despre Marele Maestru Johann von Tiefen și despre campania sa militară din 1497	255
Anexa IV: Ecouri îndepărtate ale evenimentelor din Moldova, în toamna anului 1497.	266
<i>Bibliografie</i>	269

CUVÂNT ÎNAINTE

În evoluția situației internaționale a Europei central-răsăritene în etapa premergătoare zdrobitoarei înaintări otomane pe cursul mijlociu al Dunării, încheiată cu anihilarea Regatului Ungar, un loc aparte a revenit mării expediții antiotomane proiectate și întreprinse de Polonia regelui Ioan Albert (Jan Olbracht) în anul 1497, acțiune care s-a încheiat, scurt timp după lansarea ei, în Moldova lui Ștefan cel Mare, prin dezastrul din Codrîi Cosminului. Finalul dramatic al inițiativei politice și militare a regelui Poloniei a reținut cu precădere atenția contemporanilor și a istoricilor din vremurile următoare, care însă sunt departe de a fi epuizat complexitatea problematicii genezei, desfășurării și consecințelor acestui fapt bogat în semnificații multiple în istoria spațiului dintre Marea Baltică și Marea Neagră la trecerea dintre secolele al XV-lea și al XVI-lea.

Cucerirea Chilie și a Cetății Albe în 1484 de către puterea otomană în rapidă expansiune și care își desăvârșise acum dominația asupra bazinului pontic a adus Polonia în fața unei acute probleme de politică externă, anume aceea a opțiunii față de noua realitate creată în propria ei arie de influență, în primul rând în raport cu Moldova, asupra căreia revendica și deținea suzeranitatea în chip tradițional. Speranța domnului Moldovei de a recupera cu concurs polon cetățile pierdute – țel care l-a determinat în 1485 să înfăptuiască omagiul vasalic personal față de regele Poloniei, gest de la care se sustrăsese până atunci – se dovedise iluzorie, ceea ce l-a constrâns să-și reorienteze politica externă, stabilind pe baze noi relațiile cu Imperiul Otoman; echilibrul dintre cei doi puternici vecini – din nord și din sud – a constituit noul cadru în care a găsit soluția cea mai favorabilă cu putință în situația geopolitică dată, într-o vreme când

Ungaria regelui Matia Corvin și a succesorului său își orienta precumpănitor atenția spre Europa Centrală. În această situație de nou echilibru internațional în spațiul carpato-dunăreano-pontic a intervenit inițiativa regelui Ioan Albert, războiul antiotoman declanșat în 1497 sub emblema tradițională a cruciadei.

Războiul declanșat de Ioan Albert în 1497 și evenimentele neașteptate care i-au însoțit desfășurarea oferă cercetătorilor material de primă însemnătate pentru înțelegerea istoriei Poloniei în epocă, a problemelor ei interne și ale întregului spațiu asupra căruia se exercita influența ei de mare putere.

Rămâne deschisă problema obiectivului strategic al regelui polon în acțiunea declanșată în 1497: cruciadă antiotomană cu obiectiv inițial recucerirea cetăților Chilia și Cetatea Albă, sau, sub acest pretext invocat oficial, readucerea Moldovei în dependența vasalică a Poloniei, prin îndepărtarea în prealabil a domnului ei Ștefan, așa cum, nu fără temeii, a presupus acesta? Oricum, evoluția evenimentelor s-a situat pe această direcție a interpretării și a provocat deznodământul din Codrii Cosminului. Război de apărare, sau de cucerire?, alternativă cu însemnătate imediată, întrucât de răspunsul la această întrebare depindea obligația puterilor vasale ale regatului de a participa la acțiune, puteri între care în primul rând se afla Ordinul Cavalerilor Teutoni. Iar dacă într-adevăr a existat un proiect de cruciadă antiotomană, acțiune negociată cu puterile occidentale – interpretare în direcția căreia par a exista unele temeieri documentare –, în ce stadiu se afla acesta când a pornit campania oștilor polone în Moldova?

Lucrarea domnului Liviu Cîmpeanu readuce în atenția istoricilor un moment important al istoriei europene încă insuficient elucidat. Izvorul pe care îl pune în circuitul științific această lucrare – material derivat din arhiva Ordinului Cavalerilor Teutoni – nu numai că oferă unele informații necunoscute până acum asupra acestui episod cu multiple implicații internaționale, dar impune și reconsiderarea interacțiunii forțelor politice implicate în desfășurarea acestuia. Desigur, în centrul lucrării se află actorul a cărui acțiune este în centrul izvorului editat – Ordinul Cavalerilor Teutoni –, dar desfășurările legate de participarea unui contingent teuton sub conducerea Marelui Maestru, în calitate de vasal al regelui polon, la acțiunea declanșată de acesta în Moldova, va oferi, neîndoielnic, prilej de reconsiderare a ansamblului problemei, prilej de inserare în viitoarele lucrări și a altor surse privitoare la această temă, nedescoperite sau puțin utilizate până acum.

În istoria noastră, în speță a Moldovei lui Ștefan cel Mare, anul 1497 – anume înfruntarea oștilor polone și înfrângerea lor zdrobitoare – este nu numai un remarcabil moment de referință al istoriei militare, dar și, în general, al politicii de apărare a caracterului de sine stătător al Moldovei în înfruntarea dintre marile puteri concurente la dominație asupra spațiului central- și sud-est european.

Lucrarea domnului Liviu Cîmpeanu aduce în discuția asupra acestui moment însemnat al istoriei general-europene și românești un material documentar prețios, însoțit de lămuriri și interpretări înnoitoare. Apariția acestei lucrări va oferi istoriografiei noastre o sursă de informație valoroasă, eveniment care se cuvine salutat.¹

Șerban Papacostea

1. Cuvântul înainte nu este datat, dar a fost întocmit de regretatul profesor Șerban Papacostea în jurul zilei de 16 mai 2015, când l-a trimis prin e-mail autorului (n. n. Liviu Cîmpeanu).

MANUSCRISELE DE LA BERLIN

Prin 2009, la începutul studiilor doctorale, perioada de formare academică prin excelență, am citit din monumentală lucrare a lui Nicolae Iorga, *Istoria românilor* în zece volume, cel de-al IV-lea, subintitulat *Cavalerii*. Aceasta este una dintre contribuțiile istoriografice care nu trebuie să lipsească din bagajul intelectual al oricărui istoric care dorește să se specializeze în istoria medievală târzie și modernă timpurie. Desigur, expunerea marelui istoric este în parte depășită de rezultatele istoriografiei ulterioare, dar lucrarea citată este un adevărat manual metodologic pentru tânărul cercetător. Din sumedenia de detalii și informații cuprinse în volum, mi-a reținut atenția episodul mai puțin cunoscut al prezenței Ordinului Teuton în Banatul de Severin, după ce fusese cedat de Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei. Prezența cavalerilor teutoni la Dunărea de Jos în perioada 1429–1432 este atestată de documente pe care Nicolae Iorga le-a consultat în Arhiva Ordinului Teuton, aflată la acea dată la Königsberg, în Prusia Orientală. Evident, o temă istorică atât de incitantă și perspectiva de a descoperi mai multe detalii în legătură cu prezența teutonilor la Dunăre (și, cine știe, poate chiar informații despre români!) ar fi meritat un drum în îndepărtatul Königsberg, astăzi Kaliningrad, capitala oblastului omonim din Federația Rusă. Întâmplarea a făcut ca, la scurt timp după ce am citit lucrarea menționată, să amintesc subiectul în cadrul unei discuții cu domnul Costin Feneșan, cu prilejul unei lungi călătorii comune cu trenul. Arhivist și mai ales medievalist consacrat, bun cunoscător al arhivelor din țară și din străinătate, Domnia Sa mi-a comunicat că Arhiva Ordinului Teuton a ajuns între timp la Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (Arhiva Secretă

de Stat a Moștenirii Culturale Prusace) din Berlin¹. Mai mult, Domnia Sa *văzuse* documentele privitoare la prezența cavalerilor teutoni la Dunăre, într-un stagiu de documentare întreprins la Berlin, înainte de Revoluția din '89. Era clar, trebuia să ajung la Arhiva Secretă de Stat a Moștenirii Culturale Prusace! Ocazia s-a ivit abia în martie 2012, când am reușit să ajung pentru o săptămână la arhiva berlineză menționată, în timpul unei deplasări din cadrul bursei postdoctorale, finanțată prin sistem POSDRU, de care am beneficiat în perioada 2011–2012. Timpul era limitat și trebuia să mă mișc repede sau, cel puțin, așa părea. Grație competenței extraordinare a personalului de la Arhiva Secretă, în trei zile am reușit să identific și să văd peste o sută de documente din perioada 1427–1433, în legătură cu prezența unei comanderii a Ordinului Teuton în Banatul de Severin și, spre surprinderea mea, cu multe, multe informații privitoare la Transilvania, Moldova și Țara Românească în perioada menționată. Nu mai puțin surprins am fost de numele întâlnite pe fișele de utilizatori ale unora dintre documentele consultate: Nicolae Iorga (semnătură originală!), Costin Feneșan – 1982² (semnătură originală!) și, al treilea utilizator, Liviu Cîmpeanu... Cantitatea enormă de informații nu avea cum să fie fișată, cu atât mai puțin prelucrată, în cele două zile care îmi rămăseseră, așa că m-am hotărât să fac cerere pentru copii digitale după toate documentele consultate. Și totuși mai aveam două zile în care aș fi putut fișa cel puțin o parte dintre documente, dar, în ziua de miercuri, am avut o revelație: mi-am amintit brusc de altă lucrare fundamentală a lui Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chiiliei și Cetății Albe*, care face referire la un alt episod de interferență a Ordinului Teuton cu spațiul românesc: participarea cavalerilor teu-

1. Inițial, arhiva a fost păstrată în niște sertare din stejar, în castelul-reședință al Ordinului Teuton din Königsberg. În anul 1945, Adolf Hitler a dat ordinul de evacuare a Arhivei Ordinului Teuton, aceasta fiind adăpostită inițial în salinele de la Grasleben, din Saxonia Inferioară. Descoperită de trupele de eliberare britanice, arhiva a fost mutată în palatul imperial de la Goslar, din același land german, unde a rămas până în 1953, când a fost mutată, din nou, la Göttingen. Arhiva Ordinului Teuton a rămas în vestitul centru universitar până în 1979, când a fost preluată de Arhiva Secretă de Stat a Moștenirii Culturale Prusace din Berlin-Dahlem, unde este păstrată și astăzi. În ciuda lungului și anevoiosului periplu, Arhiva de Stat Prusacă s-a păstrat în proporție de 85 la sută.

2. Între timp a apărut Costin Feneșan, *Cavalerii teutoni în Banatul Severinului și la Dunărea de Jos în prima jumătate a secolului al XV-lea: Documente și extrase / Der Deutsche Orden im Severiner Banat und and der Niederen Donau in der ersten Hälfte des XV: Jahrhunderts. Urkunden und Auszüge*, Cosmopolitan Art, Timișoara, 2015.

toni la campania lui Jan Olbracht, regele Poloniei, împotriva lui Ștefan cel Mare, voievodul Moldovei, din anul 1497. Îmi amintisem că lucrarea respectivă cuprinde în anexă documente privitoare la tema menționată, pe care Nicolae Iorga le-a văzut tot la Arhiva Ordinului Teuton din Königsberg și care se aflau acum (2012), cu siguranță, la Berlin. Nu mică mi-a fost bucuria când le-am găsit în *Regesta Historico-Diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198-1525. Pars I. Index Tabularii Ordinis S. Mariae Theutonicorum. Regesten zum Ordensbriefarchiv*, vol. II 1455-1510, ed. Erich Joachim, Göttingen, 1950, de fapt, un inventar al Arhivei Ordinului Teuton. Mai mult (și nesperat!), am găsit chiar *Jurnalul de campanie* al cavalerilor teutoni în Polonia și Moldova, din vara anului 1497, întocmit de Liborius Nacker, secretarul general al Ordinului. Era o descoperire senzațională și, când personalul arhivei berlineze mi-a adus la sala de lectură cele două caiete cuprinzând variantele *Jurnalului* amintit, le-am deschis cu mâinile tremurând de emoție și încântare. Brusc, prezența cavalerilor teutoni la Dunărea de Jos în jurul anului 1430 a devenit de interes secundar, *Jurnalul de campanie* scris de Liborius Nacker fiind de acum prioritate absolută. Desigur, în cele două zile rămase nu am apucat decât să întocmesc niște fișe sumare și, mai ales, o lungă cerere de digitalizare a tuturor materialelor consultate. Din păcate, la sfârșitul acelei săptămâni am plecat din Berlin, dar gândul mi-a rămas la *Jurnalul de campanie* al teutonilor, din 1497. Copiile digitale au sosit prin poștă abia în luna iunie 2012, dar diferite obligații profesionale și probleme de sănătate m-au împiedicat să mă ocup de materialele primite de la Berlin până în toamna anului 2014.

În sfârșit, în toamna anului 2014, am găsit răgazul pentru a mă ocupa de jurnalul scris de Liborius Nacker, a cărui descoperire a prilejuit întocmirea lucrării de față. După o muncă asiduă, dar deosebit de plăcută, am reușit să definitivez textul în primăvara anului următor, când l-am înmănat pentru corecturi și sugestii regretatului profesor Șerban Papacostea din București. Domnia Sa a avut bunăvoința și răbdarea să revizuiască textul și, mai ales, un fragment consistent al *Jurnalului de campanie* scris în limba latină, la transcrierea căruia am beneficiat de ajutorul de neprețuit al domnului conf. univ. dr. Rafael Chelaru, din București, pentru care îi exprimăm aici mulțumirile cuvenite. Profesorul Papacostea s-a arătat încântat de izvoarele pregătite pentru publicare și a avut bunăvoința să scrie și un scurt cuvânt înainte, pentru care îi mulțumim încă o dată acum, după trecerea în neființă a Domniei Sale. Când am definitivat lucrarea de față am

fost cooptat în proiectul „Arhiva Medievală a României“, coordonat de domnul Marius Diaconescu, proiect concretizat în baza de date arhivamedievala.ro (2015–2017). Mai mult, la 1 martie 2016, am fost angajat la Academia Română – Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu, publicarea lucrării de față fiind mereu amânată. Totuși, în acest răstimp am reușit să public câteva documente din Arhiva Ordinului Teuton, care fac referire la evenimente din Țara Românească și Moldova, în perioada 1427–1433, și am semnalat *Jurnalul de campanie* scris de Liborius Nacker în 1497 într-o serie de studii și articole. Abia în primăvara anului curent (2020) am găsit răgazul pentru a revizui manuscrisul și pentru a-l înmâna spre publicare Editurii Humanitas, prin intermediul colegului și prietenului Andrei Pogăciaș, căruia îi mulțumim pe această cale. În loc de încheiere, se cuvine un cuvânt de caldă mulțumire doamnei Dana-Ligia Ilin, care m-a ajutat cu adaptarea și redactarea traducerii românești a textului lui Liborius Nacker, precum și prietenului Gelu Fodor, din Cluj-Napoca, care a avut bunăvoința și răbdarea să citească și să corecteze fragmente consistente din această lucrare. Nu în ultimul rând, îmi exprim recunoștința nemărginită față de familie, care m-a sprijinit necondiționat în acest proiect și în toate întreprinderile mele.

Sibiu, 1 august 2020

II
LIBORIUS NACKER,
JURNAL DE CAMPANIE – 1497

STUDIU INTRODUCŢIV

AUTORUL

Jurnalul campaniei cavalerilor teutoni din vara–toamna anului 1497 s-a păstrat prin intermediul a două copii, ambele contemporane evenimentelor descrise. Cele două variante ale textului nu au pagină de titlu și nici nu consemnează în mod explicit numele autorului. Totuși, o lectură atentă a textului relevă faptul că cel care l-a scris a fost Liborius Nacker, secretarul general al Ordinului Teuton. Dovada incontestabilă se regăsește în consemnarea din 2 iulie 1497, în care autorul vorbește despre sine la persoana I: *ich, Liborius Nacker supremus secretarius*¹. Câteva pagini mai încolo, la consemnarea evenimentelor din data de 5 august a aceluiași an, autorul vorbește din nou la persoana I (*ego*), însă fără a-și mai revela numele². Este vorba, fără îndoială, de secretarul general, întrucât consemnarea face referire la o împrejurare la care a participat în calitate de martor ocular, alături de toată curtea Marelui Maestru (vezi *infra*). Tot la persoana I vorbește autorul cu prilejul exprimării unei păreri în timpul unei consfătuiri din 9 august³.

De-a lungul textului, autorul își mai menționează numele în câteva rânduri, însă vorbește despre sine la persoana III. Liborius Nacker a

1. Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz – Berlin, Staatsarchiv Königsberg. Ordensbriefarchiv (OBA), Nr. 17998/2, p. 5 (varianta A a *Jurnalului de campanie*; în continuare: *varianta A*); Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz – Berlin, Staatsarchiv Königsberg. Ordensbriefarchiv (OBA), nr. 17998/1, p. 7 (varianta B a *Jurnalului de campanie*, în continuare: *varianta B*). Pagina manuscrisului este redată în ambele variante (și în traducere) pe coloana albă din stânga textului. Astfel, cititorul poate urmări ușor paginația indicată în aparatul critic, fără să fie nevoit să țină seama de paginația cărții.

2. Varianta A, p. 13; *et ego* omis în varianta B, p. 16.

3. Varianta A, p. 15: părerea a fost *expositum per me Liborium*; varianta B, p. 18, autorul a trecut la vorbirea indirectă (persoana a III-a).

înregistrat diferite evenimente la care a participat, luând uneori cuvântul sau fiindu-i adresate direct anumite gânduri și opinii. Astfel, în consemnarea din 5 august, deja menționată, autorul descrie discuțiile la care a asistat, în cadrul unei consfătuiri a teutonilor⁴. Câteva zile mai târziu, la 9 august, L. Nacker a participat la alt consiliu de război, la care specifică literal că a fost chemat (folosește persoana a III-a). Din cauza unei divergențe de opinie, Marele Maestru l-a mustrat pe secretarul general, care a consemnat clar și răspicat cuvintele aspre care i-au fost adresate⁵. Liborius Nacker a înregistrat și alte cuvinte pe care Marele Maestru i le-a adresat direct în 17 august⁶. În text se mai regăsesc alte câteva situații în care autorul, folosind persoana a III-a, își consemnează părerile⁷ sau specifică în mod concret participarea sa la anumite evenimente⁸.

Așadar, se poate afirma cu certitudine că autorul *Jurnalului de campanie* al teutonilor, din 1497, a fost Liborius Nacker, secretarul general al ordinului. Se cunosc foarte puține lucruri despre el⁹. Pentru prima dată apare la Toruń, în germană Thorn, oraș care a aparținut Ordinului Teuton până la încheierea celui de-al doilea Tratat de Pace de la Toruń, în 1466, când a fost cedat Uniunii Polono-Lituaniene. Astfel, *Cartea jurațiilor orașului Toruń (1456-1479)*, recent publicată, cuprinde câteva protocoale care îl atestă pe Liborius Nacker implicat în câteva procese judecate de autoritățile orașenești, în perioada 1467-1478. Concret, în 1467 Liborius Nacker a reprezentat legal o familie care se afla în proces pentru o moștenire în orașul Breslau; în același an el se judeca, în numele soției și al copiilor săi vitregi, cu un cetățean din Toruń; la 1470 este atestat ca împuternicit al unor minori în alt proces de moștenire; în 1478 el reprezenta o văduvă, tot într-o cauză succesorală. Faptul că Liborius Nacker a reprezentat în fața

4. Vezi trimiterile de la nota 2.

5. Varianta A, p. 16; varianta B, p. 20 (în ambele variante sunt înregistrate cuvintele mustrătoare ale Marelui Maestru).

6. Varianta A, omis; varianta B, p. 26: Marele Maestru *sprach zcu seyнем Secretario Libori* (urmează ideea comunicată).

7. Varianta A, p. 17, 26; varianta B, p. 31 (în acest loc este înregistrată o adevărată dispută între Liborius Nacker și un nobil polonez).

8. Varianta A, p. 17; varianta B, p. 33.

9. *Scriptores Rerum Prussicarum*, vol. V, ed. Theodor Hirsch și Max Töppen, Leipzig, 1874, pp. 289-290 (în continuare: *Script. Rer. Pruss.*, V). Editorul textului, Dr. M. von Toeppen, știa numai că în jurul anului 1497 Liborius Nacker era secretar general al Ordinului Teuton, informație care reiese chiar din textul *Jurnalului de campanie*.